

Márkus Béla

„EGYÁLTALÁN”

– Nagy László-émlékbeszéd, megjegyzésekkel –

Előszó – a romantika klasszikusa, Vörösmarty versének képeit kölcsönzöm annak érzékeltetésére, hogy midőn a Magyar Művészeti Akadémia 2015. november 5-ei közgyűlésén, Nagy László születésének 90. évfordulója alkalmából emlékbeszédet tartottam, a költő életműve fölött már nem volt tiszta az ég, sötét fellegek gyülekeztek ugyan, ám még „Küzdött a kéz, a szellem működött”. Abban az évben jelent meg Jánosi Zoltán szerkesztésében a *Vállamon bárányos éggel*¹, a költőről szóló írásokat tartalmazó kötet, és az *Irodalmi Magazin* 2015/2-es száma születésnapra összeállítást közölt. Azt a sort erősítették, amely Czine Mihály tanulmányával² kezdődhetett, aztán Bori Imrének az ugyancsak Juhász Ferenc pályáját is értelmező monográfiájával³, később Tüskés Tiboréval⁴, majd Görömbei Andráséval⁵ folytatódott, amelyet még ebben az évtizedben sűrűn követtek a különböző műfajú kötetek. Vasy Géza⁶, Kiss Ferenc⁷, Tarján Tamás⁸, Vasy Géza ismét⁹, Jánosi Zoltán¹⁰ és Tolcsvai Nagy Gábor¹¹ könyvei. Közben, 1995-ben, a Petőfi Irodalmi Múzeum megjelentette a Maróti István, Pesti Ernő és Reguli Ernő összeállította *Nagy László bibliográfiát*, s ugyancsak a múzeum adta ki a Tasi József szerkesztette *„Inkarnáció ezüstben”* című, a költőről írott tanulmányok válogatását. A Nap Kiadó In memoriam sorozatában 2000-ben Görömbei András szerkesztette a *Havon delelő*

- 1 Jánosi Zoltán (szerk.): *Vállamon bárányos éggel. Írások Nagy Lászlóról*. Magyar esszék sorozat. Dunaszerdahely, 2015, Nap Kiadó, 326 p.
- 2 Czine Mihály: *Két költő útja. Valóság*, 1961. 4. sz. 53–69. p.
- 3 Bori Imre: *Két költő*. Újvidék, 1967, Forum Könyvkiadó, 286 p.
- 4 Tüskés Tibor: *Nagy László*. Budapest, 1983, Szépirodalmi Könyvkiadó, 205 p.
- 5 Görömbei András: *Nagy László költészete*. Budapest, 1992, Magvető Könyvkiadó, 439 p.
- 6 Vasy Géza: *Nagy László – Tanulmányok*. Veszprém, 1993, Mikszáth Kiadó, 117 p.
- 7 Kiss Ferenc: *Írások Nagy Lászlóról*. Budapest, 1993, Püski Kiadó Kft., 144 p.
- 8 Tarján Tamás: *Nagy László tekintete*. Budapest, 1994, General Press, 241 p.
- 9 Vasy Géza: *Nagy László*. Budapest, 1995, Balassi Kiadó, 251 p.
- 10 Jánosi Zoltán: *Nagy László mitológikus költői világa*. Miskolc, 1996, Felsőmagyarország Kiadó.
- 11 Tolcsvai Nagy Gábor: *Nagy László*. Pozsony, 1998, Kalligram Könyvkiadó, 212 p.

szivárványt. A sort a 2011-ben, a Savaria University Press gondozásában, Fűzfa Balázs válogatásában megjelent *Ki viszi át a Szerelmet?* kötet zárta, amelyik egy „vándorkonferencia” előadásából, hozzászólásaiból szemelgetett.

Ekkortájt még – Nagy Gábor hangsúlyozta¹² – a skála a „differenciált szemléletű”, elmélyült alapozású, értéktudatosító elemzésektől a leértékelő szándékú kritikákig, sőt „a letörlés vagy kiiktatás igényével íródott kommentárig” terjedt, de a „tabudöntési kísérlet” még nem járt sikerrel. Az utóbbival Kálmán C. György *Mi a bajom Nagy Lászlóval?* című „kommentárjához”¹³ vagy inkább „a magyar költészet palettájáról” a Nagy László líráját „könnyű kézzel letörölni” igyekező cikke¹⁴ próbálkozott. Mindazonáltal eme, „a politikai és az esztétikai mércék gátlástalan elegyítésével” hatni igyekvő pamflet idején – ahogy azt Falusi Márton utóbb összegezte¹⁵ – az életmű befogadását és elfogadtatását illetően még „két, szellemileg egyenrangúan felvértezett tábor arcvonala rajzolódott ki”.

Az, hogy közösségi, nemzeti elkötelezettségével, énszemléletével a költő egy „folytathatatlan hagyomány” képviselője, egyre gyakrabban fogalmazódott meg. Kulcsár Szabó Ernő monográfiája,¹⁶ ugyan röviden, ám méltányosan tárgyalta e költészetet, töprengve világszemléletnek korszerűségén. A kánon teremtőjének, egyszersmind temetőjének szánt monumentum, *A magyar irodalom története 1920-tól napjainkig*¹⁷ azonban már nem óvatoskodott. Tolcsvai Nagy Gábor a Juhász Ferenc-époszt, *A tékozló országot középpontba állító*, aztán Nagy László, Kormos István, Csoóri Sándor „költői népiességére” is kitérő tanulmánya már a címével is minősít: *Szembeállítás a naiv költői világepítés határaival*. Kiderül aztán, hogy a határ ott húzódik, ahol elutasítanak „minden kételyt a nyelv uralhatóságával kapcsolatban”, s ahol elismerik

12 Nagy Gábor: „halhatatlan szikla feszít legbelül”. Adalék Nagy László vershőisének poétikai módosulásaihoz. *Kortárs*, 53. évf. (2009) 11. sz.

13 Kálmán C. György: *Mi a bajom Nagy Lászlóval?* 2000, 1. évf. (1989) 9 sz. 48–52. p.

14 Görömbei András: Megjegyzések egy pamflethez. *Tiszatáj*, 43. évf. (1989) 12. sz. 93–101. p.

15 Falusi Márton: *Mi a bajom az élő magyar irodalommal?* *Országút*, 2020. július 9.

16 Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991. Irodalomtörténeti füzetek*. Budapest, 1993, Argumentum Kiadó, 189 p.

17 Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *A magyar irodalom története. 1920-tól napjainkig*. Budapest, 2013, Gondolat Kiadó.

„a művészet politika és ideológia alá rendeltségét”, kissé távol maradván „az európai irodalom fő irányaitól (...), a bukás vagy a kétely megértési feltételeinek körvonalazásában” is. Ha Nagy Lászlónak „a fejbőlött mének szédületével” vagy „az álmok befagyott tengere” metaforája nem a bukás meg a kétely kifejezője, akkor poétikából új leckét kell venni. S újat hagyománytörténetből is, megriadva a kötet társszerkesztője, Veres András állásfoglalásától. Mielőtt egyik dolgozatában Rejtő Jenőt, „a ponyva klasszikusát” méltatta volna, a másikban Szabó Dezsőt, mint „egy 20. századi prófétát” marasztalta el, kijelentvén, az általa megtestesített „prófétai szerep” Ilyésen, Németh Lászlón, Juhász Ferencen és Nagy Lászlón át Csoóriig és másokig „követett minta lett”, s ő ezt a hagyományt „a XX. századi magyar kultúra egyik legnagyobb tehertelének” gondolja-tudja.

A fenti értékelésekkel két „valódi, az életmű egészét felölelő értelmezést” lehetett szembeállítani – s Papp Endre erre vállalkozott¹⁸ –: Görömbei Andrásét és Jánosi Zoltánét. Így érkezett el a költő 90. születésnapja, az ellentétek nyugvópontra jutása-juttatása nélkül.

„EGYÁLTALÁN”

Nagy Lászlónak 90. születésnapjára, odaáttra küldhetnénk közösen *Vidám üzeneteket*, amilyeneket ő küldött utolsó verseskötönyve, a *Jönnek a harangok értem* egyik ciklusában több élő barátjának. „...ami ritka: / itt vagyok meghumorítva” – írta „vidám hódolatai” között, sejtetve, „meghonorítva” lenni hasonló ahhoz, mint amikor az *Arany úr, az őszikék meg én* címzettje annak idején, Nagy-Idával a szabadságharc bukására célozva „kétség'b' esett kacaj”-ra fakadt: „S kezdék nevetni a sírás helyett”. A hangulat komorságát, a kedély nyomottságát érzékeltetve Nagy László mintha csak azért fordult volna költőelődjéhez, hogy megkérdezhesse, nem tőle, de magamagától: „Óhajtom-e én a mennyet? / Halhatatlanság?”, és felelhessen is: „A Semmiből por, majd a porból a Semmi”.

Menny, halhatatlanság: a halál előérzete volt ez, amire édestestvére, a *Vers és szőlővessző öcsémnek* megszólítottja, Ágh István sem gondolt? A vers, a harangok eljövetele verse valóra váltotta volna magát? Úgy

18 Papp Endre: Organikus, mitologikus, vátesz. Nagy László-értelmezések kulturális szemléletünk töréspontján. *Magyar Napló*, 21. évf. (2009) 9. sz. 38–42. p.

lett, ahogy a „Torony iránt és anya iránt” „haza, hazának” lépkedő fiú beszélt: „Megmossa anyám hajamat – utoljára mossa (...) Kivasalja ingemet is utoljára, és búcsúzom immár.” Aki – korai versének címével szólva – *Víg esztendőkre szomjas* volt s maradt, csakugyan úgy halt meg – kiváló irodalomtörténész véleménye –, hogy akárcsak az apja, ő sem tudott megbocsátani a világnak? Az apja, emlékezetes pillanat, megtadta, hogy barátaival, komáival magnóba énekelje a regölést, „Nem ineklek ennek a világnak!”, tiltakozott, mint aki téeszcsébe erőltetett öregemberként tisztában van a státuszával, a kisebbik fia verse, *Az utolsó paraszt kivonulása* láttelepe szerint valóval: „De itt a kényszer aranymáza summáz, / rabszolga ő, ha nem paraszt, se summás”. Nagy László ha vígságot nem is, legalább vigasztalást kapott – vagy inkább: vigasztalást teremtett magának – a versben, a versírással. „Kérded, hogyan lehet élve elviselni ennyi keserűséget? Tudd meg, én csupán most élek, amikor szólok, amikor szólok. Egyébként halott vagyok” – keserűbb nem is lehetne, pedig a költemény nem az emésztő bánatot beszéli el, hanem a múltat, amikor – ez a címe – *Ragyogtam én is*. De hol van már ez az idő, a talán „lírai fényűzésnek” is nevezetté? Hol a *Ki viszi át a Szerelmet* teremtő cselekvésre buzdítása, még ha vád és kétség kíséri is a felhívásait? S hol a *Versben bujdosó* magabizó öntudata, még ha a küzdelmek, harcok a társadalom peremére szorítják is a haramiát? Okos és megfontolandó összevetés, az életmű mély ismerőjéé, hogy e két ars poetica után a harmadik, a *Verseim verse*, bizony, megdöbbentő szemléleti különbséget mutat, az érzület elkomorulását. A költemény csupa nagybetűvel, verzállal láttatja ezt: „TÉVEDÉS VAGYOK? VAGY KÉRDÉS VAGYOK? / VÉTEK VAGYOK ÉN ÉS MINDEN MAGOM / VÉTEK HA MEGÖLTŐK ÜNNEP LESZ AZ / MERT NEM RAGYOG SOHASE RAGYOG.”

Hol van – folytatva a kérdéseket – a „fiatal költő”, akinek a hitvallását („Áll az ember a tájban, vassá mered a lába, / fönsgés fejét bánat, bitangság fölé vágja”) Déry Tibor dicsérte? Ugyanő az erkölcsről, az emberi értelemről szóló sorait: „Vadság itt ne nőjön úrrá, / nehogy, ki szülőjét rúgná, / vitéz lehessen. // Tudjam, hogy sohase jár a / tisztesség csillaga árván / s nem vész idő homályán, / hanem világít.” Hol az egymásra figyelő, egymást biztató írók világa, a más ízlésűeké, felfogásúaké esetleg, ahol egy Örkény István méltatta a költő jártassá-

gát, ismereteit az öröktől fogva való és örökkévaló természetben. Hol van egy Németh László, hogy üzenjen a „modern líra híveinek”: „meg kellene szimatolniok e más irányú lírában a menekülést, sőt a lappangó tiltakozást is, amelynek csak az iránya más, mint az övének; nem a nyelvben akar a valóságtól elszakadt új, dacos világot alapítani, hanem eredetének megfelelően a közösségben keresi az emberi magmát, amelynél a költészet még melegedni tud”. És – nem utolsósorban – hol van Tamási Áron bája, pajkossága, aki a Kossuth-díjassá lett fiatal poétát figyelmeztette, rendeljen magának kettő rend öltönyt, vegyen kettő pizsamát, levele utóiratában pedig aggódva kérdezte: utazókuffered van-e?

Az érzelmek kiszikkadása, kiszáradása következett el? Ismét verscímét kölcsönözve, kérdésbe fordítva: *Új évszak jön?* S tőle a válasz: „Mert hova jutottam – sehova, / színtelen seholba, semmibe, / halálosan puszta papírhoz”. Egy esztendővel halála előtt mondta: „Nagyon sok jel mutat arra, hogy a költészet, a komoly költészet egyre inkább elveszíti irányító, alakító szerepét. Lehet, az embereknek nincs idejük elmélyedni egy versben. A költészetet is oly módon szeretnék kézbe venni, mint egy konfekcióruhát vagy egy slágert: hogy ne kelljen megküzdeniük az értelméért.” Kisesszéje, a *Megismerés, nyelv és vers* is panaszkodik: „A szó meggyalázása nem új lelemény, de látványosabb és fájóbb, mint valaha. Tanúi vagyunk, hogyan használják a nyelvet maszlagolásra, hazugságra. Nem csoda, ha sokan elfordulnak a sorskérdésektől, jó, ha játékba, fájó, ha szótlanúságba”. Más hang, tónus ez; mintha a megértés szándéka vezetné. Pedig szelleme, szellemessége hogy villózott korábban, amikor *Az aggodalom legyőzését* példázta: „A más-más ízlést ugyan tisztetem, de szolgálni mindenkinek nem tudok. Ha akadnak olyanok, akik elfancsalodnak némely aromától, ezeknek sajnálattal üzenem: bocsánat, Önöknek ’nem töltöttem az pohárt’.” Amikor a Fiataloknak, feltehetően íróknak példálódzott: „Aki könyvből akar irodalmat csinálni, olyan, mint a balga, aki ujját dugva a Dunába, azt hiszi: fürdik.” Vagy amikor – s épp a *Holtig a hűségétől...* című vallomásában – lelkes honfíúi megnyilatkozások hallatán-olvastán kijelentette: „borzongok azoktól, akiknek szája untalan nyúvi a legfenségesebb szavakat, hogy a nép és haza és emberiség. Költőnek lenni manapság sem jelent mást, mint erkölcsi tartást”.

S folytathatnánk itt is az okos okfejtéseket, tanúsítva, hogy amikor mintegy magának mondott ellent, azaz jelszava, a „Műveld a csodát, ne magyarul!” ellenére magyarázatokba fogott, akkor is olyan aforisztikus tömörségű, axiómaszerű gondolatokat, ítéleteket és magatartásveteket fogalmazott meg, amelyek kiegészítői – ahogy monográfusa, Görömbei András írta – a „múlhatatlanság szerkezetébe” beépült költészetének. Ott állnak a nemzet idézetkincséhez tartozó szentenciákkal párban. Az olyanokkal, mint „Dal hamis húron pendülni ne merjen”, az „Én tisztelem a tiszta csapást”, az „Úristen, én nem vagyok itthon?”, a „gúny bitangol akár a járvány”, a „neked rossz fazékkal csörömpöl ez a kor”, az „ekkora alázat már gyalázat” s a többiekkel, sorolhatnánk.

Nem szentencia, nem tanulságlevonás, de tanúságtevés, ami a Kormos Istvánnal folytatott televíziós beszélgetésében felelet volt arra, hogy mit üzen a vele – száz, ötszáz év múlva – szemben ülőknek, mit a jövődönnek. Bár ebből a jövőből még csak negyven esztendő telt el, válasza ma is komor, nyugtalanító. Feltételt szab és nyomatékosit: csak akkor csókolja a kései utódokat, „ha lesz emberi arcuk egyáltalán”. Ki adna magyarázatot, határozottat rá, itt mit fejez ki a határozószó, az „egyáltalán”? Antropológiai sötétben látás diktálta „egyáltalán”, vagy csupán az a köznapi, elfogadhatatlanul is elfogadott gondolat, hogy az emberfajta – Kormosnak fejtegette, másutt Déry Tibor is ugyanígy vélekedett – a cro-magnoni ős óta semmit „nem javult”. Öldöklés, uralomvágy, gyűlölet. És milyen ez a – feltételezett – „emberi arc”? S milyen az „emberi szellemük”, amelyik – zord végszavai az interjúnak – „ha lesz, tudatom velük, üzenek: csak ennyit tehettem értük”.

Csak annyit tehetett értük, értünk? – aligha játékos önkisebbités ez, szomorú számvetés inkább. Nem a tehetséggel, hanem a helyzettel, a körülményekkel számoló. De ha vidám vagy legalább vidámabb üzenetet küldhetnénk, a ma is eleven irodalmi közvélekedést közvetítenénk. Iszkáz, akárcsak Farkaslaka, Nagyszalonta, Érmindszent, Rácegrespuszta s több más hely „csillaggá énekelt falunévek, mint anyák és szeretők a költészet égboltján, mindig láthatóan”. Az is jelöltje és jelölője már a szülőhelynek, akinek Nagy László édes játszótársa, szerető ítélője s fölsőbb egyeteme volt, az öcs, az életműve egészével a testvére költészetének magasába jutott Ágh István. Ha még egy üzenet szállhat

na a csillagok közé, akkor tárgyyszerűen, mennyei túlzás nélkül tudatná a bátytal: nemcsak a szülőfalu van ott a magyar irodalom térképén, kitörölhetetlen pont, hanem tágabb vidéke, a Bakony és a Balaton ölelte táj, „maga egy külön kis ország” is. Ha harangok, a tegnap érte jöttek, ma visszahoznák őt, s mondaná, „Bátorkodom újra megszületni”, talán több nyugalomra s örömmre lelne. S menne tovább, serkentené a Zöld Angyal, velünk együtt, „tovább a reményben, ha a Lehetetlenért is tovább”.

Utószó – A remény, amit tíz évvel ezelőtt Csoóri régebbi hite is táplált, írván, „a szóra, hitre és emberi tisztességre kiehezett földön” nőni fog egyre a költőjükül Nagy Lászlót választók száma – a remény szertefoszlott. Mára mintha egyre-másra bezárulnának – Falusi Márton nem jóslatként közölte¹⁹ – a „nagy életművek”, „az irodalmi hagyomány parlagon hever”, mintha kivonták volna a művelés alól.

Tények: a Digitális Irodalmi Akadémia az eltelt évtizedből egyetlen fogadtatástörténeti adattal sem gazdagodott, a bibliográfia is mindössze egy kötettel bővült, *A forró szél imádata*²⁰ cíművel, amely Nagy László és Szécsi Margit egymáshoz írt verseit tartalmazza. Hogy a költő ne költözzék a „felejtés honába”, maradjon ébren az emlékezete, ebben segédkezett a filmművészet és ebben a Petőfi Irodalmi Múzeum. Az előbbi a dr. Béres József életútját és munkásságát bemutató *Cseppben az élet* televíziós sorozata, amely két részében szerepelteti – Trill Zsolt megszemélyesítésében –, mint aki a kutató biológus legkitartóbb támogatói közé tartozott, Ratkó Józseffel, Kósa Ferencsel, Balczó Andrással együtt. Az örökösöknek köszönhetően a PIM-be került Nagy László és felesége, Szécsi Margit hagyatékának legnagyobb része, az írásművek mellett a család fotógyűjteménye, különböző dokumentumai éppúgy, mint a tárgyi eszközei. Idén, az emlékévben három kiállítást szerveznek: a Petőfi Irodalmi Múzeumban az irodalmi pálya, Veszprém vármegyében a képzőművészeti lesz a középpontban, és megújul, átalakul az iszkázi szülőház berendezése, gyűjteménye is.

19 Falusi Márton: i. m.

20 Nagy András (szerk.): *A forró szél imádata: Nagy László és Szécsi Margit egymáshoz írt versei*. Budapest, 2021, Magyar Napló Kiadó Kft., 144 p.

Hogy az emlékév olyan tanácskozásai, mint e mostani²¹, vagy amit az MMA művészetelméleti tagozata szervez idén nyáron, az életmű esztétikai-poétikai, világképi és erkölcsi megítélése dolgában milyen „fejleményekkel” kecsegtetnek, kiszámíthatatlan. Lehet, nem bontakoznak ki új viták, még ha több lehetőség is kínálkozna rájuk.

Nemrég az ötven éve meghalt Németh László életművéről beszélgetett Márton László és Margócsy István²², s az utóbbi, miután az *Irgalomról* úgy szólt, mint ami mindig hidegen hagyta, az *Égető Esztert* meg a minap is olvashatatlannak találta, a jelentős magyar irodalom „népi eredeztetésű” voltát cáfolandó a bartóki modell „stratégiáját” a „mára alighanem a fából vaskarika tipikus esetének” tekintette. Csak egy fa- és vasipari mester állíthat ilyet, egy irodalom- és eszmetörténész, már ha olvasta Németh László ide vonatkozó esszéit²³, s nem úgy volt velük, mint Égető Eszter történetével, akkor pusztán a *Magyar Műhely* és *A magyar vers útja* ismeretében sem engedi meg magának e szent szimplicitást. Nem szólva a *Bartók és a tizenkilencedik századi zene* című tanulmányról, amelyet a *Testvérműzsákban*²⁴ maga Németh László jellemez úgy, hogy nem annyira Bartók műveiről szól, mint inkább „a kultúrának arról a modelljéről, amely az ő törekvéseiben rajzolódik ki”. S meg is jelöl három fő irányt, az összhangzattani és ritmikai lehetőségek kitérítését, aztán a folklórt, a „lenyúlást” a népben megőrzött ősi, egyszerűbb konvenciók felé, aztán a szerkesztést, a „boltozatvezetést”. A *Magyar Műhely* – muszáj Margócsyt emlékeztetni! – Adyt, Szabó Lőrincet, Illyést idézi, majd nem egy népi eredeztetésű költő, hanem Weöres Sándor lírájában mutatja meg annak a példáját, hogy „a nyugati törekvések vakmerő követése s az Európa alatti világ földidézése milyen természetesen és termékenyen találkozhat”. A prózairók közül Tamási Áron és Kodolányi János is példa – az előbbi, mert „egy ősi, félig elsüllyedt világról”, a székelységről szólva a „Nyugat irrealista törekvéseire emlékeztetett”, az utóbbi, mert a „kortárs-élet” birodalmát elhagy-

21 A „*versben bujdosó*”. Tudományos konferencia a 100 éve született Nagy László költő és műfordító tiszteletére: Nyíregyháza. 2025. április 25.

22 „Mindent a maga képére szeretett volna formálni”. Margócsy István és Márton László Németh Lászlóról. *Litera*, 2025. márc. 24.

23 Németh László: *Megmentett gondolatok*. Szerk. Sebestyén Lajos – Hegdős Mária. Budapest, 1975, Magvető Könyvkiadó – Szépirodalmi Könyvkiadó, 647 p.

24 Uo.

va „egyre mélyebbre száll a magyarságba, aztán az Európa-alatti emberiségbe”, visszahozva őket „a nemzet emlékezetébe”. S itt még kifejtetlenül marad, ami *A magyar vers útjában* előbb ismét Weöresre, mint a „nyugati líra nagy nyelvvasztó, logikátlan ihlet-nyelvet teremtő”, ugyanakkor „az ősi mítoszok modern sugallatát” közvetítő költészetére hivatkozó, aztán a Pilinszkyét és a Nagy Lászlóét szembeállító elemzéseiben feltárulkozik. Pilinszky – méltató szavakkal mondja – „sok egyéb közt *magyar* költő sem akar lenni, csak amennyire emberisége magjában s szavai varázslatában az – Nagy László viszont eszközeiben is az.” Az ő népisége, hasonlóan a kortársaiéhoz – s itt Fodor Andrást emeli ki – a „parasztosztály reprezentálása” helyett inkább „a nyelv ősi, közösségi emlékeinek az ébrentartása a népi ritmusokon, fordulatokon át”. S ha már a bartóki modell „stratégiája” is gúny tárgya lehet, igen fontos emlékeztetni az esszé zárlatának „intelmeire”. Nagy hiba lenne – figyelmeztet Németh László –, ha a Pilinszky- és a Nagy László-irány olyanféle viszonyba kerülne egymással, mint anno a népiesek és urbánusok, ha az egyik „gyökértelen européerkedőket” látna a másikban, ez pedig „afféle levesfölmeligítést, társadalmilag is időszerűtlenné vált parasztkodást”. A modern líra híveinek meg kell „szimatolniuk” a más irányú lírában „a menekülést, sőt a lappangó tiltakozást is”, érezniük kell, hogy ez „nem a nyelvben akar a valóságtól elszakadt új, dacos világot alapítani, hanem eredetének megfelelően a közösségben keresi az emberi magmát, amelynél a költészet még melegedni tud”. Az esszé végül a két irány összetartozását, a kultúra szervezésében egymást kiegészítő voltát metaforákba burkolva hangsúlyozza: „a 'népiség' mint az emberi emlékezet nagy kotrógépe, a modern élet elzátonyosodásától őriz, az a szellemi aszkézis pedig, amely a modern líra prése volt, kemény, rendező, normatív erővé lehet”.

Ha képtelen, lehetetlen dolognak – vagyis fából vaskarikának – számított és számít az összhang megteremtése, annak okai közül a legdöntőbb mégiscsak a bartóki modell semmibevétele. Ezzel együtt lebecsülése annak a költészetnek, a Nagy Lászlóénak, melynek világképe karakterét – állítja monográfiája, Görömbei András is – ezzel a modellel lehet legpontosabban meghatározni, mégpedig Csoóri Sándor nyomán a szintetizáló érvényű „új egyetemességgel” jellemezve²⁵. Arról az egyetemességről van szó, amelynek világirodalmi példáit Jánosi

Zoltán sorakoztatta fel, hangsúlyozva, a bartóki modell Németh László „irodalomteoretikai gondolkodásának” nem esetleges vagy periférikus eleme, hanem mintegy „koncentrátuma, végeredménye is”²⁶. A múlt század elején, főleg a harmincas években mintegy „világirodalmi áttörést” hozott az a „nagy, közös program”, amely „az archaikus és primitív kultúrák szellemi erőforrásait az ember történeti létének axiomatikus elvi és poétikai tapasztalataiként nyitja meg a világkultúrának”. Jánosi nem győzi sorolni a neveket Eino Leinótól, Yeaststól, Jeszenyintől, Garcia Lorcatól Coşbucig, Lucian Blagáig; aztán a dél-amerikaikra tekintve Asturiastól, Carpentiertől Guillénen, Nerudán át Jorge Amadóig és másokig – hogy aztán odaérjen a *Hét évszázad magyar költői* reprezentatív kötetéről szólva²⁷, ahol most lehetünk. Egyetértően hivatkozik Görömbei Andrásra, aki az antológia jóvátehetetlen hibáit – a szerkesztők érthetetlen elfogultságainak szabadjárá engedését – szigorú szakszerűséggel bírálja, s érthetetlennek, „lefokozó jellegcsontításnak” tartja olyan költemények kihagyását, mint Illyés *Bartók* című verse, *Juhász Ferenc Szarvaséneke*, Nagy László *Bartók és a ragadozók* című műve, Szilágyi Domokos *Bartók Amerikában* kompozíciója, vagy Kányádi Sándor versei (*Fától fáig, Fekete-piros*). Görömbei kérdésként szegezi szembe: újabb költészetünkben az antológia „miért irtja ki szinte maradéktalanul” a bartóki jelleget, a bartóki ösztönzést, holott kultúránk és irodalmunk éppen Bartóktól kapta a „legmélyebb indítást” a nyitottságra, a sokrétűsége, az új egyetemességre.²⁸

Profanizálhatnánk: küzdött a kéz, benne a fejsze, a bartóki ág gyökerére vetve, a kiirtás szelleme működött. És működik, a *Litera* másik véleménynyilvánítójának, az eddig igen visszafogottnak, szerénynek és szelídnek ismert Márton Lászlónak nem a „szellemharcok tiszta sugaránál” hozott ítélete tanúsíthatja. Tőle szokatlanul, (rom)kocsmái stílusra váltva hangoztatja: „az Illyés Gyula – Németh László – Sütő András triász írta a magyar színháztörténet legszarabb drámáit, leg-

25 Görömbei András: Nagy László organikus költői világa. In Tasi József (szerk.): *Inkarnáció ezüstben*. Tanulmányok Nagy Lászlóról. Budapest, 1996, Petőfi Irodalmi Múzeum.

26 Jánosi Zoltán: Németh László „Magyar műhely” gondolata és a világirodalom. Hozzászólás a Tokaji Író-tábor vitáihoz. *Kortárs*, 45. évf. (2001) 10. sz.

27 Kovács Sándor Iván – Lakatos István – Kántor Zsolt – Eperjessy József (szerk.): *Hét évszázad magyar költői*. Békéscsaba, 1996, Tevan Kiadó, 2646 p.

28 Görömbei András: *Hét évszázad magyar költői? Hítel*, 1997. június.

alábbis a jelentősnek számító írók körében”. Hogy nagyjából egy tucat dráma szerzőjeként önmagát hova sorolja, s hogy műveihez a melléknév melyik fokát használná, ha már a „triászéhoz” a középfokot kapcsolta, a válasz messzire vezetne, el az irodalomtól.

Végezetül felmerülhetne még egy kérdés az Indexen olvasható, a kétezres évek legjobb magyar verseinek kritikusok által összeállított listája alapján. Az élen Erdős Virág áll, s az első tízben Kántor Péter, Nádasdy Ádám, Parti Nagy Lajos, Szabó T. Anna, Térey János és Tóth Krisztina mellett Kemény István három művével is szerepel. Ám az ötvenbe sem kerültek be olyan költők, mint – a holtak közül – Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár, Farkas Árpád, az élők sorából pedig Ágh István, vagy ha csak az erdélyieket nézzük, Király László, Ferenczes István, Lövétei Lázár László, Fekete Vince és mások. (A sort folytathatnánk.) Felvethető a kérdés: nem költészetünk szegényítését, jellegének csonkítását hozza-e magával ez a kánonfaragó elfogultság. Netán a „futottak még” listájára sem került alkotók költészetének tehertételle nyilvánítását?

*Közös többszörös I.
(porcelán, epoxy gyanta)*